

Jordutvisning og jordordning i Finnmark i et historisk perspektiv, – med fokus på opprettelsen av jordskiftedomstolen

Øyvind Ravna

Mottatt 10.03.1999. Godkjent 21.05.1999.

Øyvind Ravna: Severance of Land and Land Administration in the County of Finnmark, – with Focus on the Establishing of the Land Consolidation Court.

KART OG PLAN, Vol. 59, pp. 132–145, P.O.B. 5029, N-1432 Ås, ISSN 0047-3278

There was no need for a Land Consolidation Court in the County of Finnmark, because there were neither irregularity in the ownership to landed property and no common ownership, because all landed property in recent time was divided from the State's land. That has been the explanation why there was not established a Land Consolidation Court in the County of Finnmark before 1938. On the basis of a historic overview, the author in this paper will give a more comprehensive answer to the question concerning the late establishment of a Land Consolidation Court in the County of Finnmark.

Key words: Severance of land. Land administration. County of Finnmark. Land consolidation court.

Øyvind Ravna, Cand. agric., Head of the Land Consolidation Service, The County of Finnmark. N-9800 Vadsø, Norway.

E-Mail: >Oyvind.Ravna@FYLKESJORDSKIFTEKONTOR-FL.sri.telemax.no<

Innledning og formål

Finnmark ble eget utskiftingsdistrikt omlag 80 år etter at *Lov om Jords og Skovs Udskifting af Fellesskab av 1857* trådte i kraft. At det ikke ble organisert noe utskiftingsvesen i Finnmark samtidig med det øvrige av landet har vært vanlig å forklare med at det verken eksisterte uorden i eiendomsforholdene eller noe jordfellesskap, da all grunn var utvist fra staten i nyere tid. I tillegg ble det også framholdt at utskiftingsloven av 1857 og den påfølgende loven av 1882 ikke var gjort gjeldende for Finnmark.

Formålet med denne artikkelen er å gå gjennom jordutvisnings- og jordordningspraksis i Finnmark fram til opprettelsen av Finnmark utskiftingsdistrikt i 1938, sammenholde dette med datidens utskiftingslovgivning, og med dette som bakgrunn se på hvorfor det ikke ble opprettet noen utskiftingsrett i Finnmark da dette ble gjort i det øvrige landet.

For å kunne se på dette, er det nødvendig med en summarisk gjennomgang av Finnmarks bosetnings- og eiendomshistorie. Også læren om statens grunn, som ble tydeliggjort på samme tid som det øvrige landet fikk sitt utskiftingsvesen, vil bli sett på i relasjon til opprettelsen av en utskiftingsrett i Finnmark. Framstillingen bygger i sin helhet på tidligere publisert materiale, satt sammen for å belyse opprettelsen av utskiftingsretten i Finnmark

Tidlig bosettingshistorie og læren om Statens grunn

I Finnmarkens amt var staten opprinnelig eneste grunneier. En del folk hadde etterhånden slått seg ned der og ved selvtækt tatt jord i besittelse (Juvkam 1948:127). Det syn professor og sjef for Landbruksdepartementets utskiftingskontor, *Ola Juvkam* gav uttrykk for var ikke særlig avvikende for det som var den al-

minnelige oppfatningen når det gjaldt grunnen i Finnmark på dette tidspunktet, og bare en gjentakelse av Brands Tingsrett (Brandt, 1867, gjengitt etter Sandvik 1993:338), hvor det i § 39 het at:

«Det egentlige Finmarken¹ har lige fra den ældste Tid været betragtet som den norske Stats Ejendom. Først langt ned i den historiske Tid er dette District blevet bebygget af Indvandrede; men disse ansaaes ikke som Ejere av Grundene.»

Helt fram til ganske nylig var denne *læren om Statens grunn* det rådende synet, noe som også ligger under i forarbeidene til någjeldende jordsalgslov fra 1965, hvor en kan lese at «Så langt tilbake som den norske soge vet å berette, var all jord og grunn i det egentlige Finnmark, betraktet som statens eiendom.» (Innst. om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark, avgitt 29. sept. 1962, gjengitt etter Sandvik 1993: 338).

Da politijuristen og rettshistorikeren Sverre Tønnesen i sin doktoravhandling *Retten til jorden i Finnmark* i 1972 kom til at Statens jord eller *Statens umatrikulerte grunn* i Finnmark var en allmenning og ikke alene tilhørte staten, var dette nye tanker, eller i alle fall et syn som hadde fått hvile i omlag 100 år. Han hevdet videre at statens jord i Finnmark ikke kan settes i samme kategori som noen annen type grunn staten eier og valgte å omtale den som *Finnmark-sallmenningen*. Tønnesen kritiserte tingsrettsautoriteten Brandt for hans læresetning om at Finnmark helt fra de tidligste tider har vært eid av den norske stat, nærmest som en privat grunneier. Tønnesen ble med dette den første i nyere tid som rokket ved synet på læren om statens grunn, som vi skal komme tilbake til. Samtidig argumenterte han for en sterkere lokal forvaltning:

«En konsekvens av dette syn er det at jeg finner det uriktig når sentraladministrasjonen i Oslo skal foreta bestyrelsen av landområdene i Finnmark slik som de ble foretatt i dansketiden. Man bør etter min

mening kanskje gå over til en ordning i Finnmarksallmenningen slik at *lokale almenningsstyrer, valgt av de berettigede selv, bestemmer over alle de rettigheter grunnen kaster av seg.*» (Tønnesen, 1979:313).

Hvorfor læren om Statens grunn oppstod, er et interessant tema, men ikke noe en kan gå videre innpå i denne artikkelen. Hvordan Finnmark kunne komme i en slik posisjon at læren kunne oppstå, slik at staten kunne hevde å eie Finnmark på privatrettslig grunnlag, er mer interessant her. Dessuten er det interessant å gjøre noen betraktninger om hvilke følger denne læren fikk for jordlov-givningen generelt, og for utskiftingsretten spesielt. Det første spørsmålet kan vi forklare ut fra områdets tilknytning til Norge og dets bosetningshistorie, som vi straks skal gå inn på. Det andre spørsmålet vil vi se på noe senere.

Det er rimelig å anta at en samisk befolkning har bebodd det som i dag er Finnmark fra et tidspunkt fra før vår tidsregning. Først ved slutten av det første årtusen etter Kristus begynte storbønder og høvdingar i Hålogaland å utvise en viss aktivitet nordover, i det som senere ble omtalt som de såkalte *finneferdene*. Under disse ferdene ble skattlegging kombinert med handel og plyndring, alt etter hva som gav best avkastning. Fra Olav den helliges tid antar man at rikskongen overtar skattleggingen, som da blir satt ut til betrodd menn. Dette kongelige skattleggings- og handelsregaliet var lenge en av kongens viktigste inntektskilder og ble vaktet med stor nidkjærhet. Skattleggingen betydde ikke nødvendigvis at kongen anså Finnmark som del av kongeriket. Som nevnt var det liten forskjell på tidligere tiders skattlegging og ren plyndring. Den skatt Finnmarks befolkning på denne tid ble avkrevd er mer å betrakte som en *tributum*, et utenlandsk folks fredsskatt til Norges konge (Tønnesen 1979:9).

Det er noe omstridt når den første norske eller norrøne bosetningen fant sted i Finnmark. Selv om Snorre Sturluson i sin konge-

1 *Det egentlige Finmarken* tilsvarer dagens Finnmark fylke. Tidligere ble det kalt Vardøhus len og fra 1660 Vardøhus amt. Fra 1680 var amtet en periode slått sammen med Nordland. I 1787 ble Vardøhus amt og Senjen og Tromsø fogderier av Nordlands amt slått sammen og kalt Finnmarkens amt. Ved lov av 8. Jan. 1866 og kgl. Resl. av 26. Mai s. å. ble Tromsø amt opprettet av Senjen og Tromsø fogderi (Juvkam 1948:128).

saga beretter om at *Tore Hund* drepte Karle den håloygske ved *Gjesvær*,² noen år før slaget på Stiklestad, så antar man likevel at dette den gang var en sesongbasert fiske- og fangstbosetning. Den første permanente bosetning av norsk herkomst antar mann først kom ved inngangen til det 14. århundre, og det er vanlig å knytte denne opp mot etableringen av Vardøhus festning som trolig ble anlagt samtidig med Vardø kirke i 1307. Den norske suverenitetshevdelsen økte etter grunnleggelsen av Vardøhus festning, og etter fredstraktaten mellom Norge og Novgorod³ i 1326, som inntil da hadde sloss om rett til å skattlegge området i nord, fikk Norge rett til skattlegging fram til Svjatoj Nos på Kolahalvøya.⁴ Samtidig hadde Novgorod rett til å kreve skatt helt vest til Lyngen. Finnmark ble gradvis en del av Norge, men noen dansk-norsk *enejurisdiksjon* over deler av Finnmark kan en ikke snakke om før etter freden i *Knæred* i 1613 (Pedersen 1999:23), da Sverige avsto fra sitt da hundre år gamle krav på retten til Finnmarks kystområder. Freden i *Teusina* mellom Russland og Sverige i 1595⁵ medførte videre at Russland gav avkall på sine skattekrav vest for Varanger, mot at Sverige avsto fra krav øst for Petsamo.

For innlandsområdene og den østligste delen av Finnmark skulle det ta lengere tid før jurisdiksjonsspørsmålet var avklart. Hvis vi går tilbake til fredsslutningen i *Teusina* i 1595 betalte samene i Enare, Kautokeino, Avjovarre (Karasjok), Tana og Utsjoki skatt til både Sverige, Russland og Danmark-Norge. Ennå i 1695 skattet samene i Kautokeino, Karasjok, Tana og Utsjok fortsatt til både Sverige og Danmark-Norge (Korpijaakko 1985:96), noe som faktisk fortsatte til grenseoppgangen i 1751, da jurisdiksjonsspørsmålet ble løst i forhold til Sverige. Mot Russland ble grensen først fastlagt i 1826 da nåværende Sør-Varanger ble norsk område.

Videre må en skille mellom eiendomsrett og jurisdiksjon. Selv om Finnmark kom under dansk-norsk suverenitet, innebar det ikke nødvendigvis at kongen eide grunnen,

slik Brandt hevdet. Tønnesen (1979:10) sier at sannsynligheten taler for at det ikke forelå noe eierpretensjon fra statsmaktene før på slutten av 1600-tallet. Dette må innebære at Finnmark mer var å se på som et område hvor staten kunne kreve skatt og utøve sin myndighet.

Fikk Finnmark sine første grunneiere etter 1775 resolusjonen?

Privat grunneiendom(. . .) ble først innført ved kgl. resl. av 27. mai 1775, (Juvkam 1948:127). Også her gjentar professor Juvkam kun det som var allmenn oppfatning, da det har vært vanlig å oppfatte *Kongelig Resolution ang. Jorddelingen i Finnmarken samt Bopladses Udvisning og skyldlægning sammesteds af 27de Mai 1775* som utgangspunktet for etableringen av den private grunneierstanden i Finnmark. I dag er dette en oppfatning som kan forklares ut fra formell lovgivning. Selv om Finnmark på denne tiden nærmest kunne oppfattes som en koloni, noe vi skal komme tilbake til i neste kapittel, med en nomadisk befolkning som ikke hadde tradisjon for å stykke opp individuelle eiendommer, er det lite tenkelig at ikke også de hadde en oppfatning av at de i fellesskap eide det de brukte. I *Jordebøkene* for de svenske Lappmarkene, som også omfattet Tana,⁶ Karasjok og Kautokeino fram til 1751, ser en at beskatningen har skjedd på bakgrunn av lappskatteland, altså beskatning av en form for jordeiendom. Her finner en fortegnelse over skattebetaleren og hans lappskatteland og skatteskyld. På 1700-tallet kan en også lese om tvister om bruk av land og vann (Korpijaakko 1985:114 flg.).

Også med tanke på den norske kystbosetningen er det lite sannsynlig at eiendomsretten oppsto dette året. Finnmark hadde allerede gjennom flere århundrer hatt en utstrakt handel og en bofast kystbefolkning, som etterhvert også dyrket jorden. I en promemoria fra 31. mars 1775 opplyser amtmann Fieldsted⁷ at de fleste beboere i Vestfin-

2 Gjesvær ligger i Nordkapp kommune.

3 Fram til 1478 var Novgorod en selvstendig stat. Da ble den hærtatt av fyrstedømmet Moskva, og vi får etterhvert Tsar-Russland.

4 Dette i følge en skatteavtale med Novgorod inngått år 1329 (Sandvik 1993:335).

5 Danmark-Norge var ikke avtalepart, og opprettholdt sitt skattekrav på Kolahalvøya helt fram til 1813.

6 Den del av Tana som tidligere utgjorde Polmak herred.

7 Det var den samme amtmann Torkil Fieldsted som forfattet 1775-resolusjonen (Sandvik 1993:363).

marken drev jordbruk. Private hadde bosatt seg på Statens grunn, ryddet og dyrket den, uten noen formelig hjemmel. Etter dette fikk vi de såkalte plass- eller amtssedlene:

«Amtmændene havde begyndt at utstede 'Pladssedeler' og 'Jordudvisninger'. Disse hjemlet kun Brug, ikke Eiendom og gjaldt kun for Brugerens Levetid.» (Qvigstad & Olsen 1924:4).

Med den allerede utstrakte bosetningen og næringsvirksomheten i Finnmark må en kunne anta at beboerne hadde en oppfatning av at de eide eller hadde rett til grunnen. Qvigstad & Olsen påpeker f. eks. at man av *Billighet lot enken vedblive at bruke sin Mands Plads*, og at en voksen sønn fikk overta farsjorden. Dette er en form for arverett som har klare likhetstrekk med begrepet eiendomsrett. Sandvik (1997:584) beskriver den lokale rettsoppfatningen i Finnmark i tiden før 1690 slik:

«samene – og siden 1200-tallet tilflyttarar ytst på kysten – kan ikkje i det hele ha drege tvil at dei hadde rett til å ta landområde i bruk og gjera seg nytte av naturgoder.»

1775-resolusjonen har opp gjennom tidene blitt begrunnet utfra forskjellige motiver. Det er neppe grunnlag for å anta at kongen planmessig mente å innføre en privat eiendomsrett, eller at resolusjonen var en form for suverenitetshevdelse. At jorden ble overdratt vederlagsfritt tyder videre på at resolusjonen ikke hadde sitt utgangspunkt i at staten eller kongen på ervervsmessig grunnlag ønsket å omsette gods til private bureisere. Derimot kan det sees på som at resolusjonen var motivert ut fra å styrke bosetningen og primærnæringene (Sandvik 1993:363), samt å skape ordnede forholdene blant eiendoms- eller bruksberettigede som allerede drev, og på uformelt grunnlag eide jorden. Dette støttes også av finansdepartementets syn i 1827, hvor en i *Beskrivelse over Statens Eiendomme*, skriver at:

«Det hele øvrige ødeliggende Land i Finnmarken overlades, ifølge en Rentekammerskrivelse af 8de Juni 1775, til dem af Almuen der ønske at oprykke samme, og

vorde, naar Oprykningen er foregaat, skyldsatte.» (Gjengitt etter Sandvik 1993:340).

Tønnesen bruker en annen interessant synsvinkel på 1775-resolusjonen. Landmålerens oppgave; å beskrive alle plasser som var i bruk og fordele de herligheter som fantes mellom bygdene, var:

«... intet mindre enn en gigantisk utskifting mellom Kongen, den enkelte bygdemann og bygdelagene. Man skifter ut etter de gamle velkjente funksjonelle eiendomsrettsbegrepene (jfr. Robberstad: «Kløyvd eiedomsrett i Lov og Rett 1963, s. 162 flg). Alle de verdier man kunne tenke seg, fantes bl.a. fordelt i punktene 3–7, såvel på bebodde som ubebodde steder (Tønnesen 1979:146).

Landmåleren som fikk i oppdrag å utvise jord var således ikke satt der til å måle ut kongens eiendom. Hvis en følger Tønnesens resonnement, så var landmåleren i realiteten satt til å løse opp en fellesskap, herunder for å ordne, skyldsette og beskrive eksisterende bruksrettigheter. Dette var ikke ulikt de jordkommisjonene som skulle komme omlag hundre år senere, og hvis man ikke vil velge utskifting som synsvinkel, er forretningen likevel nærliggende å sammenlikne med en bruksordningssak for dagens jordskifterett.

Med tanke på den senere utvikling, og diskusjonene omkring opprettelsen av en utskiftingsrett omlag 150 år senere, kan det være interessant å se på hva som ble gjort etter 1775-resolusjonen. Det ble utvist grunn til boplass til de som ønsket det, og dernest så mye grunn som krevdes til slåtte for en familie; *omtrent til fire Kvæg-Hoveders*, eller for hvert *Hoved otte Faars Græsning og Vinter-Foder*. Jorda ble som nevnt overdratt vederlagsfritt, men det skulle betales en årlig jordskyld, en skatt, etter det antall kveg som kunne fødes. Resolusjonen gav nærmere regler for bruk og ordning av en servitutter som innlandsfiske og bjørkeskog i dens §§ 3 og 4. Barskogen fulgte ikke med i overdragelsen (§ 5) og det ble også gitt regler om at «De Hærligheder, som hidindtil have været i tilfælles for hele Bygder eller Almuen i Almindelighet» ikke skulle overdras til eiendom i § 6. Det var videre satt betingelse om plikt til å

bebygge og bruke jorden. Sto den øde over tre år, kunne staten kreve jorden tilbake. Overdragelsen skjedde ved *kongeskjøter* og senere *amtsskjøter*, hvor både boplass og eventuelle slåtter var inntatt.

Hva gjelder selve utvisningen eller oppmålingen om en vil, ble som regel boplassene bestemt nøyaktig med alenmål. Slåttene ble bare unntaksvis bestemt på slik måte. De ble som regel oppregnet ved navn og beliggenhet etter brukerens påvisning, altså en stadfesting av eksisterende bruk. Slåttene som ofte ble pekt ut av bruker eller eier, er senere også omtalt som *pekestykker*. Men en må likevel være oppmerksom på at foruten boplassene, så var det kun det areal som på overskjøtingens tid ble benyttet som slåttemark, som ble overdratt. Her ligger i følge (Spilling 1920: 70):

«... frøet til al den urede og alt det virvar der er opstaat i jordforholdene. I tidens løp har eierne *utvidet saavel slaattene som hjemmepladsene*. Dette en naturlig og selvsagt, efterhvert som opdyrking skred frem og kreaturholdet økedes (...) I og for sig er det jo blot et fremskridt, at jord lægges under dyrkning og bruk. Feilen var, at de private eiere gjorde det uten videre, uten at søke nyere tillægsutmaal og nye skjøter.»

Læren om Statens grunn og følgene for jordlovgivningen

Vi har innledningsvis sett at det framherskende syn på siste halvdel av 1800-tallet og helt fram til ganske nylig var at Finnmark har *lige fra den ældste Tid været betragtet som den norske Stats Ejendom*. Samtidig har vi også sett at Finnmark har en forholdvis ung tilknytning til kongeriket Norge, så det vil derfor være relevant å spørre når dette synet oppsto, og dernest hvilke følger det fikk for jordlovgivningen. Like lite som en alene skal kreditere Brandt for læren, like lite sannsynlig var det at dette var synet som har eksistert fra den eldste tid. Eksisterte det så ved 1775-resolusjonens fødsel?

Herom skal en være noe forsiktig med å dra konklusjoner for raskt, og en må ha i bakholdet det tankegods og den skolering embetsfol-

ket hadde i den tid. De fleste var skolert ved universitet i København, eller ved læresteder i Tyskland, i den romerrettslige skole, hvor bearbeidelse av grunnen var et vilkår for å vinne rett til å eie. Dessuten skulle rettighetene i utmarka være knyttet opp mot boplassen, gårdsbruket, noe vi tydelig ser både i Christian den 5. Norske Lov av 1687 og 1775-resolusjonen. Den nomadiske og halvnomadiske bruken var ikke av en slik karakter at den ble oppfattet som eiendomsbetingende, noe vi også straks skal komme tilbake til. Sandvik (1993:359) framholder at statens offisielle rettsoppfatningen har vært sammenhengende og enhetlig fra *fogd Knags* kunngjøring i 1693 og fram til 1965. Den var imidlertid ikke tydeliggjort som rettslig lære før i 1860-årene, da den ble framsatt som allmenn juridisk lære av professor Fr. Brandt, noe vi straks skal komme tilbake til. Dette innebar en sterkere betoning av statens eiendomsrett eller eneeiendomsrett og la grunnlaget «for at bygdefolk i Finnmark etterhvert ble sittende igjen uten beiterett for husdyr og uten jakt- og fiskerettigheter» (Pedersen 1999:35). Denne endringen kan knyttes opp mot stortingsbehandlingen av åpningen for salg av statsallmenninger, hvor det i Ot. prp. 21/1848 heter at:

«Det egentlige Finmarken har nemlig fra gammel Tid at været betragtet som tilhørende Kongen eller Staten, fordi det oprindelig kun var beboet af et Nomadefolk, Lapperne uden faste Boliger. Lidt efter lidt blev dog en Deel deraf bebygget af Indvandrede, hvilke dog ei betragtedes som Eiere af Jorden. Finmarken har derfor fra de ældste Tider været benevnt og behandlet som en Colonie...» (gjengitt Sandvik 1993: 339).

En vil finne igjen deler av sitatet hos Brandt. Han brukte dette som kilde og rettshistorisk grunngivelsen for denne læren. Om det var 1860-tallets tiltakende fornorskningsspolitikk som gjorde at Brandt i sin gjengivelse fjernet anførselen om «Lapperne uden faste Boliger» eller om han fant det unødvendig å ta dette med her, da han ikke anså denne bruk som rettsdannende, skal være usagt.⁸

⁸ Brandt (1867) tar imidlertid for seg norske og svenske finners (reindriftssamers) rett til havnegang, jakt og fiske legere bak i framstilligen. Deres rett ham var hjemlet i Lappekodisillen av 1751 (Sandvik 1933: 340).

To tiår før stortingsbehandlingen i 1848 hadde finansdepartementet utgitt *Beskrivelse over Statens Eiendomme, forfattet dels i Aaret 1825 og dels i 1826*. Det ble da innhentet uttalelser fra fylkene om hva staten eide. Amtmannen i Finnmark ba de to fogdene i fylket om sitt syn på saken. I Vest-Finnmark rapporterte fogden at grunnen der var å betrakte som statens allmenning i vidløftig forstand. For Øst-Finnmark ble det innrapportert et noe annet svar:

«... forsaavidt Øst-Finnm. betræffer, skulde jeg herved give mig den Frihed at indberette at saavidt mig bekiendt, existerer ingen Staten tilhørende Almindinger i Øst-Finn. (Øst-Finnmark fogderi og sorenskraveri, 13. okt. 1825, gjengitt etter Pedersen 1999:30).

Fogden i Øst-Finnmarks syn er for såvidt spesielt. Det er mulig at han har ment at staten ingen eiendomsrett hadde (Pedersen 1999: 30). Men det er heller ikke usannsynlig at han kan ha ment skogsallmenninger (dette var før grensen mot Russland var fastlagt). I den endelige beskrivelsen fra Finansdepartementet legger en imidlertid til grunn det synet som fogden i Vest-Finnmark gir uttrykk for, nemlig at:

«I det egentlige Finmarken, hvor lidet eller ingen matriculeret Jord findes, maa vel alt det øvrige i vidløftig Forstand kaldes Almendinge, men allene Altens Almending kan antages at være af nogen Værdie (...). I denne Skov skeer ingen Hugst, uden efter Udviisning fra det offentliges Side (...). Staten eier desuden nogle Øer og Engesletter i Vest-Finmarken ... (gjengitt etter Sandvik 1993:340).

Videre fortsetter en med å si at hele det øvrige Finmarken overlates til dem av allmuen som ønsker å rydde landet (gjengitt i foregående kapittel). Om dette, sammenholdt med amtmannens videre rapport om det samme til finansdepartementet, kan være uttrykk for et annet syn enn det som legges til grunn i 1848, eller senere av Brandt, skal være usagt. Men verken utsag-

nene i 1825, 1827 eller 1848 synes å underbygge oppfatningen av at grunnen i Finnmark tilhørte staten på privatrettslig grunnlag.

I 1864, samme år som Brandt lanserte sin teori⁹ blir læren om statens grunn første gang presentert av statsapparatet i den form vi senere har kjent den. Dette skjer i forbindelse med en sivil rettssak om hogstrettigheter i Alta, og det er regjeringsadvokaten som først er ute med dette synet. I sitt tilsvær skriver han at:

«Finmarken, det gamle Skatteland uden fastboende jordbrugende Indvaanere, er som bekjendt taget i uindskrænket Besiddelse og koloniseret af selve Kronen. Den fuldt organiserede Stat underlagde sig det herreløse af Nomader gjennem farne Land som Eiendom ganske som en Privatmand, der ikke er bunden af andres Rettigheder. Hele Finmarken, da væsentlig en Skovmark, blev en Kronedomæne. En følge heraf var det atter, at i mange Hensender Lovgivningen i Finmarken maatte komme til at blive væsentlig forskjellig fra den for det øvrige land gjældende Lovgivnings Bud (gjengitt etter NOU1993: 34:96).

Regjeringsadvokaten uttrykte seg så sterkt ikke av hensyn til nærværende rettssak, men for at «det Offentlige ikke senere skal have fornødent atter at procedere med nogen af Altens Indbyggere for verne om sin Ret over Skoven.» (Spilling, gjengitt etter NOU 1993: 34: 96). Regjeringsadvokaten avsluttet med at lovgivningen måtte bli forskjellig fra det øvrige landet. Og det ble den. Ved vedtagelsen av *Lov om Avhendelse av Statens jord i Finmarkens Landdistrict* av 22. juni 1863 ble det innført nye prinsipper ved jordutvisningen. Fra nå av skulle det skje gjennom et organisert salg av jord med påstående skog. Dette for å støtte opp om etablering av en gruppe større selveiende bønder, men også for å finansiere et skogfond (NOU 1993: 34:420). Videre ble prinsippet i kong Christian den 5. Norske Lov fra 1687,¹⁰ hvor nye gårdsbruk hadde rett til å nytte allmenninngens skog til hogst og gårdsbruk, satt til side.

⁹ I *Ugeblad for Lovkyndighet, Statistikk og Statsøkonomi*, 3. årg. 1863–1864.

¹⁰ «Almindelig Skov maa en hver bruge, som boer der, som den tilligger af Alder Tid saa vit, som behøves til hvers Brændefang, nødig Bygnings Tømmer og Gaards Brug ... (NL 3-12-6)

Fra nå av skulle utmarksstrekning til beite utvises med hjemmel i lovens forskrift § 3b, noe som tyder på at staten anså seg å stå i samme frie stilling som eier av grunn som ikke var underlagt reglene for beite i allmenning eller noen sedvanerettslig regel av liknende innhold (NOU 1993: 34: 110).

Ikke bare når det gjaldt jordutvisning, ble lovverket forskjellig fra det øvrige landet. Også når det gjaldt jordordning. Den 12. oktober 1857 fikk landet en ny utskiftingslov som innebar at landet ble inndelt i utskiftingsdistrikter og fikk utskiftingsdomstoler. Dette skjedde ikke i Finnmark. Derimot ble lov om ordning av jordforholdene i Finnmarkens Amt som vi skal komme tilbake til vedtatt i 1869.

Finnmark og de første utskiftingslovene

Som kjent fikk Kongeriket Norge sin første utskiftingslov¹¹ i 1821. På dette tidspunkt hadde den formelle jordutvisning ennå ikke pågått i mer enn i ca. 45 år, og dette hadde i hovedsak skjedd i Vest-Finnmark. Og rikets grenser mot Russland var ennå ikke fastlagt. En bør også merke seg at denne loven ikke ble noe gjennombrudd for utskiftningen på landsbasis all den stund den ikke hjemlet opprettelse av noe utskiftningsvesen. Jeg finner det derfor ikke nødvendig å gå inn på hvorfor den ikke fikk noen anvendelse i Finnmark. Selv om jordbruket i likhet med eiendomsretten til jord nok oppsto raskt etter de første permanente bosetningene, anså neppe myndighetene dette å ha noe stort omfang i 1821.

Fremdriften i utskiftingen ble som sagt heller ikke som forutsatt i det øvrige kongeriket. Derfor ble det i 1854 nedsatt en kommisjon for å utrede hva staten burde gjøre for å fremme utskiftingen. Dette resulterte i at *Lov om Udskifting av Jord og Skogs Felleskap* ble vedtatt i 12. oktober 1857. I lovforarbeidene vektlegger en spesielt forholdene på Vestlandet, der teigblandeingen hadde fått utviklet seg i ekstreme former. Et av hovedmålene med denne loven var da også å gi hjemmel for å behandle krav om oppløsning av jordfellesskap og teigblanding. Loven hadde også særbestemmelser for bruksordning av jordfellesskap og avløsning av bruksrettigheter.

11 *Lov angaaende Jord og Skovs Udskifting af Fællesskab* av 17de august 1821.

I motsetning til 1821-loven, er det interessant å se på hvorfor 1857-loven ikke fikk noen anvendelse i fylket. Var det ut fra en vurdering at allmenningsrett ikke eksisterte, og valgte man videre å neglisjere det beitefellesskap som kunne ha oppstått etter 1775, og likeså den teigblanding slåtteutmålene kunne ha skapt. Spilling (1920: 71) hevdet at årsakene lå i at loven på ingen måte var tilpasset de problemene som var dominerende for de etterhvert mange private eiendommene i Finnmarkens Amt. I følge han eksisterte det ikke jord- og skogfellesskap, og i Finnmark fantes det knapt slik teigblanding loven siktet til, da de fleste teiger var særskilt skyldsatt. Problemene var ikke behov for utskifting, men å få ordnet grensetvil og grensetvist og dernest å få revidert matrikkel- og skyldforholdene.

Utskiftingsloven av 1857 hadde verken noen selvstendig hjemmel for grensegang eller for å skyldsette bruk. Grensegang kunne dog kreves i forbindelse med utskifting av jordfellesskap. Den gav således intet grunnlag for å ordne opp i de ugreie eiendomsforholdene som var skapt i de drøye 80 årene jordutvisningen hadde pågått.

Jordkommisjonene

Det var neppe manglende hensyn til Finnmarks særegne eiendomsforhold i utskiftingsloven av 1857 som var årsaken til at myndighetene ønsket om å se nærmere jord- og skogforholdene i Finnmark. Det hadde nok heller sitt utgangspunkt i nødvendighet sett i forhold til den jordutvisning som hadde skjedd etter 1775. I juli 1862 ble det nedsatt en kommisjon som skulle utrede jord- og skogforholdene i Finnmark. I sitt arbeide mottok også kommisjonen flere klager over den uorden som den gang hersket i eiendomsforholdene. I sin innstilling pekte kommisjonen på at de jordutvisningene som var foretatt med hjemmel i resolusjonen av 1775, var utført med *ringe Omtanke og Kyndighet og med liden Omhu*. Det ble også påpekt at landmålerne hadde samlet slåtter som på den tid tilfeldigvis ble brukt av samme person under et matrikelnummer, selv om disse kunne ligge milevis fra hverandre. Den manglende avmerking og innmåling ble også påpekt. Det var:

«Ikke ringeste spor til nogen Bestræbelse etter Eiendommenes arrondering og Landmaaleren synes uden hensyn til Rescriptets §1 blindt hen at have givet efter for Finnernes Forkjærlighet for Uds-låtter med Tilside-sættelse av Hjemjor-den.» (Indst. Og Besl. O. No. 92 (1869), gjengitt etter Holen Buhaug 1988).

Kommisjonen påpekte videre at det nå ville være umulig å avholde de forsømte delings- og skyldsettingsforretninger, og at staten måtte påta seg ansvar og kostnader med å få orden i forholdene. Kommisjonens arbeid munnet ut i *Lov av 24de April 1869 om ordning av jordforholdene i Finnmarkens Amt*. Med hjemmel i denne lov fikk Kongen adgang til å nedsette dømmende kommisjoner med inntil tre medlemmer. Det ble nedsatt tre slike kommisjoner:

1. Kommisjonen til ordning av jordforholdene i Alta, Talvik og Loppen-Øksfjord herreder i Alta fogderi, 1870–1871 (Alta-kommisjonen).
2. Kommisjonen til ordning av skog- og jordforholdene i Tana sorenskriveri, 1876–1883 (Tana kommisjonen).
3. Kommisjonen til ordning av grensene mellom Statens furuskoger og de private eiendommer i Alta herred, 1898–1899 (Annen Altakommisjon).

Jordkommisjonene fikk følgende myndighet (Spilling 1937: 91).

- a. Ved *kjennelse* å avgjøre *rettstvistigheter* ang. de forskjellige eiendommers *grenser* og *rettigheter*, således at hver enkelt eiendoms beliggenhet og utstrekning blir tilstrekkelig bestemt.
- b. å ordne *skyldforholdene* mellom de forskjellige eiendommer
- c. forsåvidt samtlige loddeiere er enige og det kan skje samtidig med de under a. og b. nevnte forretninger, å foreta *utskiftning* av eiendommer som ligger i sådant fellesskap som omhandles i Loven av 12. oktober 1857, § 1. Utskiftningen fremmes med iakttagelse av bestemmelsene i nyssnevnte lovs § 18 sammenholdt med lovene av 9. Mai 1863 og 4. Juni 1866, dog således at geo-

metrisk kart i intet tilfelle optas, og at utflytning ikke kan påbys

Når en ser på myndigheten disse dømmende kommisjonene fikk, og særlig pkt. c, er det neppe uriktig, slik (Thunes 1918: 88) hevdet, at jordordningsloven av 1869 var Finnmarks utskiftingslov, og at jordkommisjonene kom i stede for en permanent opprettet utskiftingsrett. Det blir dermed heller ikke galt å hevde at de ble en forløper til Finnmark Utskiftingsrett.

I likhet med dagens jordskifterett i Finnmark løste kommisjonene de fleste sakene ved forlik og ordning av forholdene. Det kan i den sammenheng være interessant å se litt nærmere på de tre kommisjonene som ble opprettet i medhold av 1869-loven, deres sammensetning og viktigste arbeidsoppgaver.

Altakommisjonen 1870–71 besto av fogd og sorenskriver Hammer, lensmann Dyblie og utskiftingsformann Kolbenstvedt. Kommisjonens viktigste oppgave ble å *skyldlegge* private eiendommer innen dens område, noe som medførte at kommisjonen tildelte eiendommene nye matrikkel- og løpenummer, samt ny skyld. En rekke av de tidligere pekestykkene ble da særskilt matrikulert. Derimot befattet kommisjonen seg svært lite med oppmåling, og fastlegging av eiendommenes grenser, eller noen form for eiendomsarrondering. Sett i forhold til dens korte virketid; to marksesonger, gjorde den et omfattende arbeid, hvor hele 2500 eiendommer, jordplasser og slåtter ble behandlet (Thunes 1920: 88).

Tanakommisjonen 1876–1883 besto av kst. fogd og sorenskriver Flor som formann, og amsagronom Løvdal, som senere ble erstattet av lensmann Andreassen. Da Andreassen døde ble forstassistent Lochmann oppnevnt. Han deltok imidlertid aldri i arbeidet da også han døde, og til sist ble lensmann Worum oppnevnt. Kommisjonen fikk sjelden behov for sin dømmende myndighet, og at dens viktigste arbeid lå i *befaring, oppmåling, regulering, beskrivelse, skyldlegning og skylddeling* av private eiendommer (Spilling 1937: 102). Videre skriver han at kommisjonen så å si uten unntak foretok sine reguleringer i forståelse med eieren, og at den i virkeligheten fungerte mer som en forliksinstitusjon enn som en domsinstans.

Som nevnt hadde kommisjonen hjemmel til *forsåvidt samtlige loddeiere er enige og det (. . .) å foreta utskifting av eiendommer som ligger i sådant fellesskap som omhandles i Loven av 12, oktober 1857, § 1*. Spilling reiser spørsmål om Tanakommisjonen foretok utskiftninger, Til det sier han at «etter et kursorisk gjennemsyn kan hertil svares både ja og nei, men helst nei».

Kommisjonen brukte selv aldri uttrykket «utskifting», men Spilling påpeker likevel arbeid som har utskiftingsliknende karakter. Han viser her særlig til kommisjonens arbeid i *Trollfjord i Tana* i juli 1877 og dens arbeid i *Seida* i september samme år. Men også i forhold til arbeidet i *Seida* påpeker Spilling at det er i det hele *liten eller ingen tvil om, at kommisjonen aldri har tenkt sig denne eller noen av sine foretninger som virkelige eller formelige utskiftninger*. Den hadde heller aldri lagd noe utkast til endelig utskifting (skifteplan), eller lagt ut noen plan hos lensmannen, slik jordordningsloven av 1869 foreskrev. Den hadde heller ikke utført noen oppmåling av sameie eller fellesskap, eller foretatt bonitering, slik utskiftingsloven av 1857 foreskrev.

Annen Altakommisjon 1898–99 befattet seg ikke med matrikulering, men konsentrerte seg om oppmåling og grensefastsettelse. Da kommisjonen var satt ned av hensyn til ordning av grenser mellom statens furuskoger og de private eiendommer, så behandlet den i det vesentlige kun private eiendommer som støtte til statsgrunn i skogsterreng.

I tillegg til de tre ovennevnte kommisjonene ble det i tidsrommet 1901–1909 iverksatt *oppmåling og kartlegging av fiskeværene*. Dette arbeidet ble bestyrt av utskiftingslandmålere, og hensikten med arbeidet var å utarbeide kartgrunnlag for senere regulering av værene med tanke på fiskeindustribedriftene. I 1903 nedsatte Landbruksdepartementet en komite som fikk i oppdrag å utarbeide forslag til reguleringsplan etter de kartene som etterhvert ble ferdige (Juvkam 1948:140).

Og i 1917 ble sorenskriver Knut Spilling beskikket som jordkomissær med oppdrag *at forsøke at ordne uklare eller omtvistede eiendoms- eller grænseforhold ved de faste eiendommene i Talvik, Loppen-Øksfjord og Hasvik herreder* (§ 1 i Spillings instruks, gjengitt etter Thunæs 1918:91). Spilling fikk ikke

domsmyndighet. Der det ikke ble inngått forlik, skulle han forberede saker for en ny kommisjon. I løpet av sin virkeperiode fram til 1922 fikk Spilling ordnet de aller fleste tilfellene i minnelighet eller med forlik, og noen ny kommisjon ble ikke nedsatt.

Utskiftingslovene etter 1857

Utskiftingsloven av 1857 ble endret hele tre ganger i det første tiåret den eksisterte, og allerede i oktober 1875 ble det nedsatt en kommisjon til forandring av utskiftingsloven, noe som munnet ut i *lov om utskifting m. v. av 13. mars 1882* (Grendahl 1959:202 flg.). I motsetning til 1857-loven gav 1882-loven også eiere av bruk som ikke var særlig skyld-satt anledning til å kreve utskifting, dersom bruket i minst 20 år hadde blitt drevet som selvstendig bruk. Det er videre av interesse å merke seg at det ble inntatt en bestemmelse om at eier av flere *særskilt skyldsatte teiger ikke* kunne kreve utskifting med begrunnelse i teigblanding, unntatt når teigene består av «dyrket eller dyrkbar mark, og de i de sidste 30 aar har været drevet underrett som jordbruk» (§ 5, 2. ledd).

I forhold til anvendelse av loven i Finnmark må dette sees på som et tilbakeskritt. Her hadde man nettopp den situasjon at en eier kunne sitte med en rekke teiger utmålt av statsgrunn som var særskilt skyldsatt. Lovens reelle anvendelse for Finnmark ble dermed redusert. På den annen side tilla loven utskiftingsretten skyldsettingsmyndighet. Behovet for skyldsetting og matrikulering var på denne tiden stort i Finnmark. Men da også dette var knyttet opp mot nødvendighet i forbindelse med utskifting, ble ikke dette mer anvendelig enn den betingede grense-gangshjemmelen.

Allerede i 1899 ble det nedsatt en ny komite for å utrede spørsmålet om endringer i utskiftingsloven. Etter en rekke fram og tilbakesendinger mellom Storting og departement ble en *endringslov vedtatt den 5. desember 1917*. Men heller ikke denne var tilpasset Finnmarks behov. Vel gjorde den lempinger i betingelsen om at særskilt skyldsatte bruk ikke kunne danne grunnlag for krav med hjemmel i teigblanding. Dessuten tok staten nå en større del av utskiftingskostnadene, noe som var mer i tråd med praksis fra jordkommisjonene.

Det som imidlertid var mest interessant i denne sammenheng sett fra Finnmarks ståsted, var et lovendringsforslag fra 1912, hvor det foreslått et tillegg til utskiftingslovens § 21, om at eier kunne kreve grensegang for utskiftingretten «hvor der ikke er materiell beføielse for utskifting» (Spilling 1935:307).

Da lovendringsforslaget kom opp i Landbrukskomiteen i 1917, gikk komiteen mot å vedta den. Grunnene var i følge Spilling manglende bemanning i utskiftingsvesenet, og at man avventet avgjørelsen om etableringen av et økonomisk kartverk. Det er nok mer riktig å anta at dette bygget på et prinsipielt standpunkt om at man ikke skulle ha et tosporet domstolssystem, og at slike tvistesaker skulle behandles av de ordinære domstolene. Og da forslaget kom opp i Stortinget samme år, ble det ikke antatt. 17 år senere kom denne endringen opp på nytt.

Om behov for en utskiftingsrett i Finnmark

Rett før 1920 var en vitne til en interessant drøfting av dette spørsmål i *Tidsskrift for Det norske Utskiftingsvesen*. Ordvekslingen ble ikke mindre interessant i det den ene av debattantene var overlærer og senere professor i utskifting, Johan Thunæs, og den andre ikke mindre kjente Knut Spilling, som på dette tidspunkt var jordkommissær for Talvik, Loppen-Øksfjord og Hasvik på 3. året. Thunæs (1918:88) innledet debatten med å fremholde at Finnmark ble holdt utenfor det øvrige landet da utskiftingsvesenet ble organisert i 1857, samtidig som fylket fikk sin egen utskiftingslov i 1869. Han tok deretter utgangspunkt i et krav fra Finnmarkens amtsting fra 1912 om en ny jordkommisjon til ordning av jordforholdene i Talvik og Loppen herreder da Altakommisjonen (1870–1871) ikke hadde gjort tilstrekkelig arbeid, men heller skapt ytterligere forvirring:

«Alt i alt er der i eiendomsforholdene en forvirring, som for hvert aar blir verre og som stænger for utvikling og for ny optagelse av jord. Forholdene virker demoraliserende paa befolkningen.» (Thunæs 1920:89)

Thunæs reiste så spørsmål om hva som er årsaken til denne forvirringen, og han svarte

selv med at det simpelthen skyldes «at vår alminnelige utskiftingslovgivning ikke er gjort gjældende for Finnmarken». Og forviklingene vil fortsette, spådde han, hvis man fremdeles vil holde Finnmarken utenfor. Også Landbruksdepartementet ga uttrykk for en viss skepsis i forbindelse med oppnevning av en ny kommisjon:

«Belært av den erfaring, man nu har fra de 3 kommissioner og fra fiskeværreguleringene finder departementet, at der ogsaa her bør gjøres et forsøk paa at faa arbeidet forberedt og saavidt mulig utført paa *anden maate* end med engang at sætte en dømmende kommission i virksomhet for hele store distrikter.» (Thunæs 1918: 91, min kursivering)

Men i stedet for å opprette en utskiftingsrett for Finnmark, foreslo departementet en rimeligere løsning, nemlig å utnevne en enkelt person til å ordne de ugreie jordforholdene. Dette førte til at Stortinget utnevnte sorenskriver Spilling som jordkommissær, men uten dømmende myndighet. Thunæs unnlot ikke å kritisere dette i det han bemerker at når sorenskriveren har endt sitt arbeide skal en dømmende kommisjon formodentlig fortsette:

Var det ikke da naturligere at en utskiftingsret fik sig tildelt denne opgave. – Et saa billig og velutrustet apparat til at ordne den slags forretninger bør man ikke kaste vrak paa. (. . .) De forskjellige foranstaltninger paa eiendomsdelingen og eiendomsreguleringens omraader i forbindelse med grænsekonstatering maa ind under en samlet ledelse. Ellers kommer det let derhen, at den ene river ned hvad den anden bygger op . . . (Thunæs 1920: 92–93).

I samme tidsskrift svarte Spilling. Han var enig med Thunæs om at det er stor uklarhet i eiendomsforholdene, men der slutter også enigheten. Spilling trodde ikke en utskiftingsrett kan løse Finnmarks problemer, men hevdet at man i stedet må ta utgangspunkt i rettsforholdenes historiske utvikling, og tok videre som utgangspunkt det etterhvert kjente standpunkt om at Finnmark like fra den eldste tid har vært betraktet og be-

handlet som *den norske stats eiendom, eid på privatrettslig måte*. Som nevnt forutsatte utskiftingsloven av 1882 at jordfellesskap eller teigblanding måtte foreligge før utskiftingsretten fikk myndighet. I følge Spilling hadde problemene i Finnmark sitt utgangspunkt i en stadig jevn og stor utvidelse av privat grund, – i de forskjelligste nyanser av god tro og ikke som følge av jordfellesskap:

Det maa sterkt fremhæves, at *der ved jordutvisningene fra det offentlige ikke istandbragtes noget sameie eller nogen teigblanding*, – i det hele tat *ikke noget fællesskap eller noget forhold, der henhører under og kunde løses av det i 1857 organiserte utskiftingsvæsen*. Det er da ganske naturligt, at Finnmarken ikke kom med under dette. Der vilde faktisk intet, – eller litet –, ha været for en utskiftingsret at gjøre.» (Spilling 1920:71)

Spilling fortsatte med å spørre om det senere kan ha inntrådt forandringer i jordforholdene, som har skapt forhold som kunne løses av en utskiftingsret, noe han også med ett unntak avviste.¹² Etter dette påpekte Spilling hva Finnmarken trengte, nemlig å «*få ordnet grænsetvil og grænsetvist og få revidert matrikul- og skyldforholdene . . .* Først efter disse og langt under dem kommer trang til virkelig utskifting». Som vi har sett ble forslaget om en selvstendig hjemmel for grensegang utenom offentlig utskifting ikke vedtatt i 1917, noe Spilling beklaget, da nettopp det var nødvendig for at loven skulle være praktisk for Finnmark.

Isolert sett kan en nok si at Spilling hadde rett i at Finnmarks problemer lå i å få ordnet uklare og omtvistede eiendomsgrenser, og at utskiftingsretten uten selvstendig grensegangshjemmel ikke var rette instans for dette. Men sett i et videre perspektiv, var ikke nettopp Spilling og andre jurister som ved så sterkt å prosedere på statens uinnskrenkede rett til grunnen i Finnmark, også med på å gjøre utskiftingsretten unødvendig? Dette kommer vi tilbake til avslutningsvis.

Om lov av 22. juni 1934 om forandringer i utskiftingsloven

Denne lovendringen innførte det lovgiverne ikke vedtok i 1917, nemlig å gi utskiftingsretten adgang til å holde grensegangsforretninger også utenfor utskifting. Dermed var den hjemmel Spilling etterlyste, innført. Hjemmelen ble tatt inn som et tillegg til utskiftingsloven i et eget kapittel 16, paragraf 103. Mens utskiftingsrettene tidligere kunne holde grensegang og grenseregulering i forbindelse med utskifting, fikk den nå selvstendig hjemmel til å holde grensegang, selv om det ikke foregikk utskifting, og selv der det ikke kunne foretas utskifting etter tidligere lov.

Spilling bemerker imidlertid at lovtillegget ikke er gjort for Finnmarks skyld eller engang spesielt med hensyn på Finnmark. Han finner heller ikke Finnmark nevnt i en eneste forbindelse i lovforarbeidene. Han kritiserer dessuten at lovtillegget ikke har pålagt det offentlige større del av omkostningene ved utskifting enn tidligere, og skriver at en kan frykte «at dette hensyn vil avholde mange fra å begjære grensegangsforretning av utskiftingsretten. De private i Finnmarken har ikke vært vant til å betale for forretninger til ordning av jordforholdene . . .» (Spilling 1935: 304). Krav om grensegang kunne settes fram av grunneier. Loven satte ikke noe uttrykkelig krav om at vedkommende skulle være eier av særskilt skyldsatt bruk, noe som var satt som vilkår for å kreve utskifting. Dermed kunne statsmyndighetene som eiere av den umatrikulerte jorden i Finnmark også kreve grensegang.

Finnmark får sin utskiftingsrett

Selv om Tanakommisjonen til tider bedrev utskiftingsliknende forretninger, skulle det ennå gå mange tiår for det ble snakk om reell utskifting. Den første spore til dette ligger i en henvendelse fra Talvik jordstyre til Landbruksdepartementet av 21. mars 1928, om hvor en skulle henvende seg for å få utskiftet en større strekning jord som eides i fellesskap av 6–7 personer. Dette førte til at departe-

¹² Tilfellet Spilling her viser til er et jordsameie i *Tappeluft i Talvik herred*. Det var dette sameiet som er bakgrunn for Talvik jordstyres brev til Landbruksdepartementet i mars 1928, som fører til at departementet i brev av 3. mai 1928 gir utskiftingsformannen i Troms myndighet til å behandle saker i Finnmark.

mentet i brev av 3. mai 1928 svarer at «utskiftingsformannen i Troms fylke (Martin Olsen, Harstad) inntil videre også bør lede mulige offentlige utskiftinger etter loven av 1882 i Finnmark fylke.» (Spilling 1935:301). I lys av Thunæs og Spillings ordveksling et tiår tidligere, så er det interessant å se at departementet, i motsetning til de to nevnte herrer, gikk ut i fra at utskiftingsloven av 1882 var gjeldende også for Finnmark.

Beskikkelsen av utskiftingsformann Martin Olsen medførte imidlertid ikke at det innkom noe krav om utskifting. I en meddelelse til Spilling beklager Olsen at det ikke ser ut til at han skal få utføre den første utskiftingen i Finnmark. Samtidig påpeker Olsen at *behovet for utskifting kan som følge derav ikke skjønnes å være særlig stort*. Som antatt av Spilling, ville kravet om at grunneierne skulle utrede utskiftingskostnadene også bli en hindring for å kreve sak. I skriv fra Talvik jordstyre til Spilling den 2. mars 1935 blir nettopp dette meddelt hva gjelder jordsam-eiet i Tappeluft.

Den 13. september 1936 innkom det første kravet i Finnmark. Det var et krav om grensegangsförretning i medhold av utskiftingslovens § 103, vedkommende eiendommene *Joumakentlokk* og *Beligiauda i Alta herred*. Kravet ble fremsatt for utskiftingsformannen i Troms, Martin Olsen, som dermed likevel fikk administrere den første utskiftings- eller mer korrekt, grensegangsförretningen i Finnmark. Saken ble tatt til behandling 18. august 1937 og avsluttet samme dag. Saken gjaldt tvist om grensen mellom de to nevnte eiendommer, og av sakens rettsbok kan en lese at utskiftingsretten forsøkte forliksmegling uten at dette førte fram. Det ble etter dette avsagt kjennelse om grensetvisten. Totalt påløp det sakskostnader på kr. 43.20, som ble delt på partene i to like deler.

Den 1. juli 1938 ble *Finnmark utskiftingsdistrikt* opprettet, og Parelius Ræder blir beskikket som utskiftingsformann. Han overtok da ansvaret fra utskiftingsformannen i Troms, som kun behandlet en sak i Finnmark. Den første saken fremsatt for utskiftingsformannen i Finnmark var da innkommet i oktober året før. Dette var en utskiftingssak på *Enæsklubben i Måsøy herred*. Saken ble påbegynt i juli 1938 og avsluttet i juni året etter.

De to førstnevnte sakene ble rekvirert av

privatpersoner. I 1938 får det offentlige øye for utskiftingsretten, da Fylkesmannen i Finnmark krever tilsammen sju grensegangsförretninger og to utskiftingssaker. I tillegg blir det krevd en utskiftingssak av private. Denne trenden fortsetter i 1939, da fylkesmannen krever seks saker, alle grensegangsförretninger, mens det blir fremsatt tre krav om utskifting, alle av private. I 1940 kom det kun inn to krav.

Hvorfor ble ikke Finnmark eget utskiftingsdistrikt før i 1938?

Det har vært vanlig å besvare dette spørsmålet med at det ikke eksisterte uorden i eiendomsforholdene i Finnmark, da all grunn var utvist fra staten i nyere tid. Jordkommisjonenes og jordkommissær Spillings arbeider, og ordvekslingen mellom Spilling og Thunæs rett for 1920, viser i klartekst at dette ikke var tilfellet. Derneft ble det, både av Spilling og Thunæs framholdt at utskiftingsloven ikke var gjort gjeldende for Finnmark. Jeg har ikke funnet noe som tyder på at loven, verken fra 1857 eller 1882 formelt sett, ikke var gjort gjeldene for Finnmark. Tvert i mot sier jo Landbruksdepartementet i 1928 at man gikk ut i fra at utskiftingsloven av 1882 var gjeldende også for Finnmark. En må likevel merke seg at det er først i 1928 at det ble praktisk mulig å kreve utskifting i Finnmark.

Etter dette kan en så spørre seg om hvorfor Finnmark likevel ikke ble eget utskiftingsdistrikt før 1928. Var grunnen at man i Finnmark hadde en eiendomssituasjon uten jordfelleskap eller annet som skulle tilsi behov for en utskiftingsrett, da all eiendom var utgått av staten i nyere tid. Eller var det rett og slett en nedprioritering av et fylke uten noe særlig jordbruk utover det den finske og samiske befolkningen bedrev? Ble i såfall jordordningsloven av 1869 med leilighetsvise jordkommisjoner vedtatt som et rimelig og etter datiden forsvarlig alternativ? Mye kan tyde på det, men forarbeidet til denne loven peker også på at man så for seg en utskiftingsrett i Finnmark, om enn ikke umiddelbart.

Her heter det at det som først og fremst er påkrevd for at jordforholdene i Finnmark skal komme på samme fot som i resten av landet, er at hver enkelt eiendoms grense og

skyld blir nøyaktig bestemt. Etter dette kunne en vurdere om jordfellesskap eksisterte, noe en i lovforarbeidet ikke anså som særlig sannsynlig. Derimot eksisterte «kanskje den sammenblanding av teiger som nevnt i § 1b i utskiftingsloven. Det kan da vise seg at utskifting kan være påkrevd. Men utskifting kan da foregå ved den vanlige utskiftingsretten» (Indst. og Besl. O. No. 92 (1869) gjengitt etter Holen Buhaug 1988: 19).

Sett i lys av dette, og det arbeidet jordkommisjonene gjorde, er det lett å falle ned på Spillings forklaring om at jordforholdene i Finnmark var problematiske, men at utskiftingsretten ikke hadde kompetanse til å håndtere det sakskompleks som var interessante for Finnmark før den fikk hjemmel for å holde grensegang som selvstendig sak i 1934. Men det er også for lettvint å si at teigblanding ikke eksisterte, sett i lys av de mange slåtteutmålene. En kan se konturene av kompetansestrid mellom det juridiske miljøet og representanter for utskiftingfaget, noe som tydelig kom til uttrykk i debatten mellom Spilling og Thunæs.

Om *læren om statens grunn*, som ble lansert av regjering og embetsverk på midten av 1800-tallet, og som kategorisk avviste andre rettigheter i utmarka enn de som kunne utledes fra staten, også «fjernet» eventuelle sameier, jordfellesskap eller bruksrettsfellesskap som kunne gitt grunnlag for å holde utskifting på 1800-tallet, er vanskelig å svare på i dag. Det er likevel ikke usannsynlig at staten, med god hjelp av jurister som Brandt og andre, herunder også Spilling, ved sterkt å prosedere på at Finnmark er *taget i uindskrænket Besiddelse og kolonisert af selve Kronen*, og hvor Staten hadde underlagt seg det herreløse landet til full eiendom ubundet av andres rettigheter, avskar enhver opposisjon fra bygdesamfunnene, som ikke var i samme posisjon til å forsvare sine rettigheter.

Og selv om dette neppe var hovedhensikten med *læren om statens grunn*, ble det likevel en sidevirkning at en utskiftingsrett i Finnmark ble overflødig. Om denne argumentasjonen også avskar utskiftingskrav fra de som hadde fått stadfestet sin bruks- og eiendomsrett i Finnmarksallmenningen i medhold av 1775-resolusjonen, blir i såfall en annen sidevirkning. Men sett fra en annen side – selv om det i dag er få som vil støtte synet

om at staten eide Finnmarks utmark ganske som en privatmann, ubundet av andres rettigheter, er det ikke gitt at de private eller kollektive rettighetene som eksisterte i *Finnmarksallmenningen* verken kunne eller trengte å bli behandlet etter gjeldene lover om utskifting på 1800-tallet.

Litteratur:

- Brandt, Fr.(1878): *Tingsretten, fremstillet efter den norske Lovgivning*, Christiania 1867; 2. utg.
- Grendahl, T. (red.), (1959): *Jordskifteverket gjennom 100 år 1859–1958*, Det kgl. landbruksdepartement, Oslo.
- Holen Buhaug, Oda-K.(1988): *Om jordskifte i Finnmark*. Hvedoppgave inst. for jordskifte og arealplanlegging, Ås-NLH.
- Indst. og Besl. O. No. 92 (1869): *Indstilling fra Justiskomiteen no. 1 angaaende de kongelige Proposition til Lov om Ordning av Jordforholdene i Finmarkens Amt*.
- Juvkam, Ola (1948): *Utskytting og skyldsetting i Finnmark*. Tidsskrift for det norske Utskiftingsvesen, nr. 5/1948, Oslo.
- Korpjaako, K.(1983): *Samerna och jordägarerätten 2*, Diedut nr. 4/1985, Enotekis.
- Loe, Johs.(1947): *Utskiftingsarbeid i Finnmark*. Tidsskrift for det norske Utskiftingsvesen, nr. 2/1947, Oslo.
- NOU 1993: 34: *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark*.
- Pedersen, Steinar (1999): *Statens eiendomsrett til grunnen i Finnmark – en del av den interne «kolonihistorie»*, i Eidheim, H (red.): *Samer og nordmenn*, Oslo.
- Sandvik, G.(1993): *Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv*, vedlegg 1 til NOU 1993:34
- Sandvik, G.(1997): *Om oppfatninger av retten til og bruken av land og vatn i Finnmark fram mot slutten av 1960-åra*, vedlegg 1 til NOU 1997: 4.
- Spilling, Knut (1920): *Utskiftningsvæsenet og jordforholdene i Finmarken*. Tidsskrift for det norske Utskiftingsvæsen, nr. 6/1919–1920, Kristiania.
- Spilling, Knut (1935): *Utskiftningsvæsenet og jordforholdene i Finnmarken*. Tidsskrift for det norske Utskiftingsvesen nr. 14/1934–1935, Oslo.
- Spilling, Knut (1937): *Om odelsrett og jordforhold i Finnmark*, Horten.

Thunæs, Johan (1918): *Utskiftningsvæsenet og jordforholdene i Finmarken*. Tidsskrift for det norske Utskiftingsvæsen nr. 5/1917–1918, Kristiania.

Thunæs, Johan (1920): *Nogen bemerkninger i anledning av artiklen «Utskiftningsvesenet og jordforholdene i Finmarken»*. Tidsskrift for det norske Utskiftingsvesen nr. 6/1919–1920, Kristiania.

Tønnesen, Sverre (1979): *Retten til jorden i Finnmark*, Bergen-Oslo-Tromsø 1972, 2. utg.

Qvigstad, J. og Olsen, M. (1924): *Navne paa Matrikulerede jordeiendomme i Finnmarkens Amt*. I Rygh, O.: *Norske Gaardnavne*, Kristiania 1924.

Jens Christian Hansen
og Tor Selstad

Regional omstilling

-strukturbestemt eller styrbar?

For 50 år siden hadde sosialdemokratiet en hovedløsning på hvordan distriktsproblemet skulle løses: Det skulle bygges industri. Distriktsproblemet var den gang synonymt med for sterk avhengighet til primærnæringene. I dag er det industridominansen som er problemet.

Eksempelstudiene i boken forteller om omstillingsprosesser på mange av de sentrale industristedene her i landet: Arendal, Askim, Hammerfest, Horten, Kirkenes, Kongsberg, Moelv, Mo i Rana, Notodden, Rubbestadneset, Sauda, Stord, Stranda, Sykkylven og Ulefoss.

Jens Christian Hansen er professor ved Institutt for geografi ved Universitetet i Bergen.

Tor Selstad er professor i geografi, Høgskolen i Lillehammer.

ISBN 82-00-12846-6

kr. 348,-

315 sider

Håvard Teigen

Regional økonomi og politikk

Korleis skal ein forstå flukta frå landsbygda og framveksten av byar og sentrale regionar?

Korleis kan ein påverka denne utviklinga politisk?

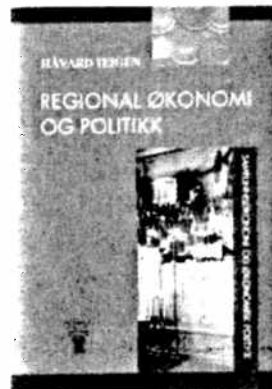
Den regionale politikken, spesielt distriktspolitikken, får i denne boka brei dekning både historisk og teoretisk. Forfatteren presenterer dei sentrale teoriane og modellane som har vore brukte til å forklare tilhøvet mellom regionar og relaterer dei til norske døme og norsk empiri.

Førsteamanuensis Håvard Teigen har siden 1979 vore knytt til samfunnsplanleggingsstudiet på Høgskolen i Lillehammer.

ISBN 82-00-12803-2

kr 298,-

290 sider

**UNIVERSITETS
FORLAGET**

www.universitetsforlaget.no